

BASÍLICA DE SAN ISIDORO DE LEÓN

Een middeleeuwse politieke boodschap in steen...

In het oude centrum van de stad León staat op enkele honderden meters van de imposante gotische kathedraal een prachtige romaanse kerk, de San Isidoro (afb. 1).

De kerk is op zichzelf al een juweel om te zien. Maar het feit dat het kerkgebouw gebruikt is om een boodschap uit te dragen, maakt het nog interessanter.

In dit geval ging het om pure politieke propaganda door een koninklijke dynastie met keizerlijke ambities. De belangrijkste opdrachtgever voor de bouw was Fernando V, die zichzelf zag als een rechtstreekse opvolger van de Romeinse keizers, die ooit hadden geheerst over een groot deel van Europa.

Met de bouw van de romaanse San Isidoro werd omstreeks 1080 begonnen; daarmee is zij ongeveer 140 jaar ouder dan de kathedraal waarvan de eerste steen in 1220 gelegd is. Iets na 1100 wordt er een start gemaakt met de aanleg van een belangrijk onderdeel van dit monument, namelijk de Puerta del Cordero (Poort van het Lam, afb. 2). En hier maken we met een kennis met een aantal scènes en figuren die in hun geheel een politiek-religieus propagandaverhaal vertellen.

Laten we eerst eens kijken wat er concreet wordt afgebeeld. Centraal in het timpaan van het portaal

is het offer van Isaak door Abraham als hoofdthema afgebeeld (afb. 3). We herkennen deze scène aan het beeld van de oudere man met baard die op het punt staat met een dolk de keel van een jongere man door te snijden. Vlak daarnaast is een ram afgebeeld die verstrikt geraakt is in een struik. De beeldhouwer heeft op een eenvoudige, doeltreffende wijze in één dramatisch hoogtepunt het Bijbelse verhaal samengebond.

In het boek Genesis van het Oude Testament lezen we dat Abraham op aanraden van de kinderloze Sara op hoge leeftijd met haar Egyptische slavin Hagar slaapt, die hem al spoedig een zoon en erfgenaam schenkt.

Deze zoon is Ismaël.

Dan blijkt Sara ondanks haar leeftijd toch vruchtbaar te zijn en baart zij eveneens een zoon, Isaak genaamd. In het Bijbelse Israël wordt de eerstgeborene als erfgenaam bevoorrecht. Sara maakt zich dus zorgen over het erfrecht van Ismaël en het lukt haar uiteindelijk om Hagar en Ismaël door Abraham te laten verbannen. God zegt Abraham echter toe dat ook Ismaël de stamvader wordt van een groot volk.

En we lezen ook over de dramatische opdracht van God om Isaak aan Hem te offeren. En dat Isaak op het altaar wordt gebonden en er op het laatste moment door een engel wordt ingegrepen, waarop deze aan Abraham meedeelt dat hij en zijn nakomelingen uitverkoren zullen zijn vanwege het in God gestelde vertrouwen.

Als we nu inzoomen op het timpaan, dan zien we links van het offer van Isaak een boogschutter te paard en een vrouw (afb. 4). De boogschutter moet Ismaël zijn, want de Bijbel verhaalt dat Ismaël als boogschutter in de woestijn Paran leefde. De vrouw die naast hem staat, kan dan niemand anders zijn dan Hagar. Aan de linkerkant van het timpaan staat ook een vrouw die van een man te paard afscheid neemt. Dit is Sara die voor haar huis staat en haar zoon Isaak ziet vertrekken (afb. 5). Het timpaan is uniek in zijn verhalende scène omdat hier Isaak, één van de stamvaders van Christus en Ismaël, de stamvader van de twaalf Arabische stammen, samen worden afgebeeld.

Ook bijzonder is dat we in de scène de hand van God zien, die ingrijpt op het moment dat Abraham wil toeslaan. De Bijbel spreekt echter van een engel die Abraham gebiedt Isaak niet te doden.

De diepere betekenis van wat is afgebeeld moeten we als volgt zien. Abraham en Isaak zijn volgens het Nieuwe Testament rechtstreekse voorvaders van Christus. En alle volgelingen van Christus, dus ook de christelijke koningen van León en de gelovige onderdanen van het koninkrijk León, zijn daarmee uitverkoren. Vandaar de hand van God in het timpaan.

Zo'n toezegging kan niet zijn gedaan door een tussenpersoon. Abraham wordt letterlijk voorspeld dat zijn nakomelingen de steden van hun vijanden zullen bezitten.

Dit geldt expliciet niet voor de in de woestijn rondolende Ismaël, die wel voorspeld krijgt dat ook zijn nakomelingen talrijk zullen zijn, maar altijd in onmin met hun buren zullen leven. De boodschap is dat uiteindelijk de christenen met Gods hulp zullen zegevieren over de Ismaëlieten, zoals de Moorse bezetters van Spanje in middeleeuwse geschriften vaak worden genoemd.

We laten het timpaan even voor wat het is en kijken naar de reliëfband iets daarboven; hier zien we twaalf tabletten die elk een teken uit de dierenriem

vertegenwoordigen (afb. 6).

Ook hier is iets opvallends aan de hand. Niet alleen is het merkwaardig dat de dierenriem niet vergezeld gaat van de werken van de maand. Voor zover ik weet, is het zelfstandig afbeelden van de dierenriem uniek voor deze tijd. Maar het is heel vreemd dat de volgorde van de tekens niet van links naar rechts is, maar omgekeerd, zoals ook bij het Arabische schrift het geval is. De volgorde is niet Ram, Stier, Tweelingen, maar Vissen, Waterman, Steenbok etc.

Ook hier is weer een duidelijke boodschap te zien: de dierenriem zonder de werken van de maand staat voor de bijgelovige en ketterse astrologie die de Moren beoefenen.

Maar ook hier triomfeert het christelijk geloof weer over het islamitische heidendom. Kijk bijvoorbeeld naar het teken van de Tweelingen. Zij dragen samen een groot boek dat natuurlijk de Bijbel voorstelt. Waterman draagt vaten met water die hij leeg laat lopen. Het staat symbool voor de doop, waarmee men van de erfzonde wordt verlost. En dit geldt voor alle afgebeelde dierenriemtekens.

Links van het timpaan, net onder de dierenriem, is een musicerende koning David te midden van andere muzikanten te zien (afb. 6). Koning David wordt in de middeleeuwen gezien als een wijs en rechtvaardig bestuurder. Maar dat is niet de reden waarom we hem hier aantreffen. De jonge David had immers de reusachtige Goliath verslagen. De associatie hier is dat het relatief kleine christelijke Spanje succesvol zal zijn in de strijd tegen het machtige Moorse Spanje.

Net onder David zien we San Isidoro van Sevilla met de bisschopsstaf afgebeeld. Hij was de aartsbisschop die in de zesde eeuw een verdeeld Spanje wist te verenigen in hetzelfde katholieke geloof. De koningen van León hadden eenzelfde missie.

Nabij de Puerta del Cordero is een tweede toegang tot de kerk, de Puerta del Perdón (Poort van de Vergiffenis). Hier is het thema van het timpaan de kruisafname, de verrijzenis en de hemelvaart van Christus (afb. 7). Hier is schijnbaar geen sprake van een politiek geïnspireerde onderwerpkeuze.

Dit portaal was bestemd voor de pelgrims op de route naar Santiago de Compostela. Zij kwamen via deze toegang de kerk binnen en degenen die zo ziek of verzwakt

waren dat ze niet meer verder konden reizen, kregen hier en niet pas in Santiago vergeving voor hun zonden. Er worden drie zuiver religieuze scènes afgebeeld. In het midden Christus die van het kruis gehaald wordt. Rechts van de kruisafname zien we de drie Maria's bij het lege graf, dat getuigt van de verrijzenis van Christus en links zien we Christus te midden van de apostelen opstijgen naar de hemel, de Hemelvaart.

De beide timpanen houden rechtstreeks verband met elkaar. Het offer van Isaak door Abraham wordt in de middeleeuwen gezien als een vooraankondiging van een ander en veel belangrijker offer, namelijk God die zijn eigen zoon de kruisdood laat sterven om de mensheid van de erfzonde te bevrijden.

De Puerta del Cordero lijkt sterk politiek geïnspireerd, de Puerta del Perdón is daarentegen puur religieus van aard.

De schijn bedriegt. Beide portalen verschillen ongeveer twintig jaar in leeftijd. Toen de Puerta del Cordero werd ontworpen was de Isidoro kerk nog uitsluitend bestemd voor het koninklijk huis. Een paar jaar later nam het aantal pelgrims naar Santiago de Compostela enorm toe. Zij vormen een belangrijke bron van inkomsten voor de steden die ze aandoen. En een welvarende stad is voor de koning weer een welkome bron van belastingheffing, waarmee de dynastieke belangen van de koninklijke familie weer gediend worden.

Drs. Wout Buijs - kunsthistoricus
Colegio Historia del Arte
www.spanjereis.com

